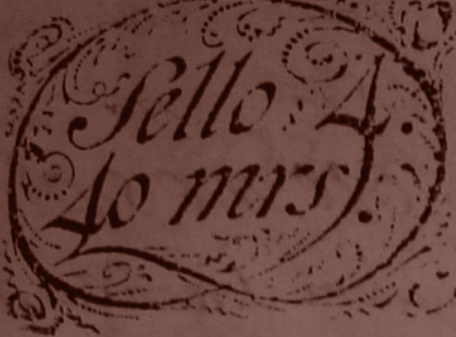

21 Mars.

Sub=establim.

Don Marcis Maym

11 Octbre 1821
Lib. 2.

Carrell de Sagorera. Bisbat de Gerona; De mon
mi y los meus hereus y Successors presents y esdon
meus hereus y considerando al efecte de millorar
tablesch y per es riuol concedesch y corporalment
canerías y supell fore. Treballador del predit
al: seus y aquí ell volda perpetuament. Tora. aque
ment cultiva de rimenca de nou vessanas canadas
calendador rimen y porcherch. Situada en lo terme de
que fou de pertinencias del Mas de Senyer y de altre pe
ra anomenada las Suiedad de Senyer. La qual pe
y altre. Joseph Canerías. Terme del relatau Carrell de Sag
y afromanó la sobierita, para de Terra que ablo pa
No en las 11. afronta a Solixent en honor de Jeliu Dardoer Treb

o de
19.

mi (aper El
grat y xena. uencia; Per
la utilitat mia y dels
ynoderenionar Sub=es.
o quasi en xecor a Joseph
Carrell de Llagostera, present
ella, pessa de Terra actual.
que, en virtut del titol baix
el precitat Carrell de Llagostera
ena de Terra de major tinen.
na de Terra tingué y pareu
onera q. Pare del Adquiridor.
era Sub=establerch com
allador del exprecitat Carrell

L'ESTABLIMENT EMFITÈUTIC DE NARCÍS MAYMIR A JOSEP CARRERAS

1819

FONT: AHG, Notarial, Caldes – Llagostera,
notari Tomàs Vidal, vol. 495, f. 72r-74v

Figura 6.1.

Primera pàgina de l'establiment emfitèutic de Narcís
Maymir a favor de Josep Carreras, 1819

El creixement dels segles XVIII i XIX a través dels establiments

EDUARD DÍAZ

Aquest document firmat el 21 de març de 1819 és un establiment emfitèutic, més concretament un subestabliment. Aquesta tipologia contractual consisteix en una cessió perpètua del domini útil d'un bé a canvi d'una entrada i d'un cens anual. És un tipus de contracte molt complex, no en el fet sinó en la forma. La fórmula en si mateixa sembla senzilla, però quan l'observem de prop ens trobem que pot presentar una variabilitat molt important i una gran capacitat d'adaptació. Un cop una peça de terra es trobava establerta, es donava la situació que hi havia dos propietaris, un que regentava el domini útil de la terra, que la treballava, i l'altre que en tenia el domini directe i que n'era l'últim propietari. A més, com es dona en el document que hem transcrit, el que rebia la terra podia, arribat el cas, realitzar un subestabliment a un altre individu complicant encara més el joc de propietat de la terra. Aquesta qüestió va generar infinitat de plets i de problemes al llarg dels segles XVIII i XIX.

En aquest document en concret ens trobem que Narcís Maymir estableix a Josep Carreras una peça de terra de nou vessanes¹, una extensió considerable, situada en una zona anomenada les suredes d'en Piferrer pertanyent al mas Piferrer. A canvi Josep Carreras haurà de pagar 45 lliures barceloneses en concepte d'entrada i llavors anualment cinc quarteres i mitja i tres mesurons de blat com a cens. En el contracte també s'especifica com Narcís Maymir va aconseguir la peça de terra, concretament es diu que la va rebre a través d'un establiment emfitèutic fet per Francesc Piferrer i, tot i que no s'especifica la data, hem aconseguit trobar aquest contracte i sabem que es va realitzar el 14 d'agost de 1808. Un altre aspecte important que trobem en aquests tipus de contracte són els pactes que s'acorden entre els individus participants i que condicionen la vigència del traspàs. En aquests cas ens trobem amb dos pactes que sobresurten sobre els altres. El primer, que és d'una envergadura important, és l'obligació de Josep Carreras de construir una casa habitable en el terreny en el termini de dos anys. I, per altra banda, i d'un vessant més agrícola, veiem com Narcís Maymir es reserva la facultat de poder collir diversos fruits que es troben plantats en la peça de terra, concretament blat, faves, cigrons i ordi. Per tant, veiem com, tot i que aquest tipus de contractes eren en principi un traspàs de terra, en molts casos portaven implícitament a una transformació directa del territori ja sigui, com el cas que observem, a causa de l'obligació de construir una casa o, com passa en altres casos, per l'obligació de plantar un determinat tipus de conreu.

Hem escollit un establiment emfitèutic perquè és un contracte que va ser molt rellevant en la història de Llagostera al llarg del segle XVIII i XIX. En el nostre estudi anomenat “Canvi històric i dinàmiques socials a Llagostera: Suro, urbanisme i creixement econòmic (s. XVIII i XIX)”,² ens hem centrat en aquesta tipologia contractual com a punt d’inici de la nostra investigació. És una font que ens aporta informació valuosa sobre els individus que participen en els intercanvis de terra, així com dades sobre les mateixes peces de terra i, per tant, del territori de Llagostera.

A més a més ens trobem que Llagostera presenta des de la meitat del segle XVIII fins a la meitat del segle XIX un nombre d’establiments emfitèutics molt elevat. Concretament des de 1769 fins a 1862 trobem mil vuitanta-un contractes d’aquest tipus mentre que en d’altres viles veïnes aquest nombre és molt menor. Només Cassà, que en té set-cents vint-i-un, s’hi apropa, però Caldes de Malavella per exemple en presenta només dos-cents trenta-dos, Sant Feliu de Guíxols tres-cents setanta-quatre o Vidreres tres-cents setze.³

Aquesta xifra tan elevada d’establiments emfitèutics respon, entre altres factors, a la gran extensió de Llagostera i sobretot a l’ús d’aquest contracte a l’hora de construir l’eixample en els anys centrals del segle XIX. Antoni Romeu va ser el principal impulsor d’aquest creixement urbanístic i com a propietari de les zones escollides per aquesta expansió va decidir utilitzar els establiments emfitèutics per “repartir” les parcel·les entre els individus que volien viure-hi. Ja abans el pare d’aquest, Miquel Romeu, va usar també els establiments per tal de configurar el que la documentació ens anomena “barri de la Coma”.

Evidentment en l’àmbit rural aquest tipus de contracte també va tenir un paper molt important. Són molt presents en les disgregacions d’antics masos en parcel·les més petites, el cas del mas Piferrer, que precisament ens surt en el document que hem transcrit, n’és un bon exemple ja que trobem més d’una trentena d’establiments que reparteixen el territori que ocupava aquest mas. El mateix podem observar en altres masos com el mas Bauler, el mas Gotarra o el mas Valmanya del Pi.

Per tant, veiem com els establiments emfitèutics, juntament amb els contractes més coneguts com poden ser vendes o arrendaments, van tenir un paper destacat en la transformació del paisatge i en la configuració del territori tal com el coneixem avui dia.

NOTES

- 1 Prop de 2 hectàrees.
 - 2 La finalitat última del nostre treball és l’estudi dels moviments d’empobriment i enriquiment en societats rurals dins el marc del projecte del Ministeri d’Economia i Competitivitat titulat “Els processos d’empobriment i d’enriquiment en societats rurals: una via d’anàlisi de les dinàmiques socials en la Història” dirigit per la Dra. Rosa Congost.
 - 3 CONGOST, 1990: p. 116-117.
-

TRANSCRIPCIÓ DEL DOCUMENT

[Sello 40 maravedís. Ferdinandus VII, Dei gratia Hispaniae et Indiae Rex]

[21 mars. Subestabliment. Ad 11 octubre 1821 ab s. 2]¹

Jo, Narcís Maymir, taper del castell de Llagostera, bisbat de Gerona, de mon grat y certa ciència, per mi y los meus hereus y successors presents i esdevenidors, la utilitat mia y dels meus atesa y considerada al efecte de millorar y no deteriorar, sub-establesch y per est títol concedesch y corporalment o quasi entrego a Joseph Carreras y Crixell, jove treballador del predit castell de Llagostera, present, als seus y aqui ell voldrà perpètuament tota aquella pessa de terra actualment cultiva de tinensa de nou vessanas canadas que en virtut del títol baix calendador tinch y possehesch, situada en lo terme del precitat castell de Llagostera, que fou de pertinèncias del mas Piferrer y de altre pessa de terra de major tinensa anomenada las Suredas d-en Piferrer, la qual pessa de terra tingué y possehí altre Joseph Carreras, [també treballador que fou del] terme del relatat castell de Llagostera, pare del adquisidor.

Y afrontará la sobredita pessa de terra que ab lo present sub-establesch com afronta, a sol ixent en honor de Feliu Darder, treballador del expressat castell, que fou també de pertinèncias del predit mas Piferrer mediant termes; a mitg dia en honor del mas Solé del terme terme del referit castell, que posseeix Fontanella de la vall de Aro mediant camí que allí passa; a ponent en honor del mas Coll del precitat castell mediant camí que allí passa; y a tramuntana ab lo camí ral que ba de la vila de Sant Feliu de Guixols a la ciutat de Barcelona. Y me pertany y especta la sobredita terra en virtut de establiment a mon favor firmat per don Francesch Piferrer y de Cortada, ciutadà honrat de Barcelona en la vila de Blanes domiciliat, ab acte rebut en poder del don Francisco Calsa, notari real y públic de la vila de Cassá de la Selva en los dia, mes y any que en ell se expressan.

Lo present sub-establiment fas a favor del mencionat Joseph Carreras y Crixell y dels seus ab totes entrades y eixides, drets y pertinèncias universals, així com millor se pot dir y entèndrer y ab totes clàusulas de extracció y translació de domini, pcessió o quasi de constitut cessionàrias de tots drets y accions commissòrias del exercici de aquelles y constitutòrias de procuradors com en cosa pròpia per a fer-ne a sas liberas voluntats, salvada la direc-// f. 72v ta y alodial senyoria per lo excel·lentíssim senyor Marquès de Aytona y Cogolludo, senyor y Baró del present castell y son terme, en tots tersos, lluhismes o foriscapis y demás drets a la directa alodial senyoria pertañents y espectants, al qual no farà cens algun.² Pero me salvo y expressament me reservo que lo adquisidor, Joseph Carreras y Crixell, y los seus y los qui per temps tindran y possehiran la dita terra sub-establerta hagen de fer-me y prestar-me a mi y a mos successors perpètuament de cens en nuda percepció e inlluhible per lo dia primer agost, sinch quarteras y mitja y tres mesurons de blat forment bo, net y rebedor, mesurat a mesura corrent y a tom de hera, comensant a fer la primera paga per lo dia primer agost del any pròxim vinent de mil vuyt cents y vint y aixís successivament los demás anys en semblant dia y termini, ab la intel·ligència, emperò, que del predit cens podrà lo citat adquisidor o los seus quant bé los

apareixerà lluhir-ne y quitar-ne dos quarteras solament ab lo corresponent capital a rahó de dos centes lliures barceloneses la quartera y ab moneda sonant y metàlica de or o plata y no vales reals; aportat y posat lo sobredit cens y en cas de lluhició de las preditas dos quarteras de blat de part de ell lo corresponent capital en la casa de la mia pròpia habitació mentres sia en la vila o terme de Llagostera o en la casa que jo o los meus destinarem en la mateixa vila de Llagostera franch de totas emparas y altres qualsevols impediments, quedant emperó sempre lo restant de dit cens inlluhible.

³ *La entrada emperó del present sub-establiment és de quaranta sinch lliures barceloneses, las quals confesso haver hagut y rebut del expressat adquisidor realment y de fet ja antes de la present firma. Y aixís, renunciant a la excepció non numeratae pecuniae a la entrada en lo modo sobredit no haguda ni rebuda y demás del dret [fas y firmo a son favor la corresponent àpoca]. E si més la sobredita pessa de terra ara val o en avant valdrà de la entrada y cens sobredits, tot allò més que sia ho dono y cedesch al expressat adquisidor y als seus irrevocablement entre vius; renunciant per sò a la llei que ajuda als engañats demás de mitjas y a tot altre auxili de dret y llei a estas cosas obviant.*

- *Y és pactat que lo relatat adquisidor hage de millorar la sobredita pessa de terra y no deteriorar-la.*
- *Ytem és pactat que lo expressat adquisidor, dins lo termini de dos anys pròxims, hage de haber fet construhir una casa habitable en dita terra sub-establerta.*
- *Ytem y finalment és pactat que per quant la sobredita pessa de terra està arrendada, me reservo jo, lo sobredit sub-establiment, que lo arrendatari puga recullir y extraürer los fruyts en dita terra sembrats com son blat, favas, ciurons y ordi tot per son degut temps y sahó.*

En esta conformitat fas a favor del relatat Joseph Carreras y Crixell y dels seus lo present sub-establiment que convinch y prometo fer tenir y valer y estar-ne al mateix adquisidor y als seus de bona y lleal evicció y legítima defensa, ab restitució y esmena de tots danys y gastos judicials y extrajudicials, tota excepció remoguda. Per lo que me obligo tots los béns y drets meus y dels meus mobles e immobles presents y esdevenidors, ahont se vulla que sian, encara que privilegiats en qualsevol manera, ab totas clàusulas y renúncias necessàries. Y juro // f. 73v voluntàriament en la millor forma de dret a Déu Nostre Senyor y a sos sants quatre evangelis, en presencia del notari y testimonis baix escrits, totas las sobreditas cosas tenir sempre per fermas y agradables y contra de ellas no fer ni venir per alguna causa via llei o rahó.

Y jo, Joseph Carreras y Crixell, adquisidor predit present, accepto est sub-establiment y, de mon grat y certa ciència, convinch y prometo pagar y satisfer al sobredit Narcís Maymir y als seus successors perpètuament las sobreditas sinch quarteras y mitja y tres mesurons de blat forment y, en cas de lluhició de aquell que és imposat ab facultat de lluhir y quitar lo corresponent capital en los terminis, modo y forma dalt respectivament previngut y disposat, y complir tot lo demás que vinga a mon càrrech a tenor de lo sobre pactat y estipulat. Tot lo que prometo atèndrer, servir y cumplir sens dilació ni escusa alguna baix la pena y escriptura de ters después emperó requesta de deu dies ab lo acostumat salari de procurador, a més

dels gastos, danys y despesas que per dita ocasió se faran y suportaran, los quals també prometo restituhir y esmenar, volent que aquell que los instarà sia cregut de simple paraula o jurament sens necessitar de altre gènere de proba. Per lo que me obligo tots los béns y drets meus y dels meus mobles e immobles presents y esdevenidors, ahont se vulla que sian, encara que privilegiats en qualsevol manera, general y especialment me obligo e hipoteco la sobre confrontada pessa de terra a mi sub-establerta ab tots los milloraments y augments en ella fahedors, així que, en cas de paga cessada de dos o més pencions del expressat cens anual, dega jo o los meus successors ab un sol mandato del // f. 74r senyor batlle del present castell, deixar vâcua y desocupada la predita pessa de terra y, seguidament, puga lo citat Narcís Maymir y los seus, sens ministeri algun de justícia, per expressa facultat que ab lo present los concedesch apoderar-se e incorporar-se o empocessionar-se de la precitada pessa de terra y en la pocessió de ella mantenir-se o bé si los apar pugan véndrer, establir o altrament alienar o arrendar la mateixa pessa de terra a las personas y per los preus que bé los apareixerà, lloant y aprobant ara per les hores qualsevols actes de aqui fahedors com si per mi fossen fets y firmats, volent y consentint que la present se entenga ser feta com fas ab totes clausulas de extracció y translació de domini, pocessió o quasi de constitut y precari cessionàries de tots drets y accions commissòries del exercici de aquelles y constitutòries de procuradors com en cosa pròpria. Y que no obstant la dita especial obligació e hypoteca puga lo precitat Narcís Maymir y los seus haber recurs a la general y usar de aquella que voldran, renunciant per só a las lleys y drets de la general y especial hypoteca y expressament a la llei que diposa que primerament se ha de passar per la cosa especialment obligada que per la general y a la que prebé que quan lo acrehedor pot satisfer-se de la cosa especialment obligada no deu posar mà a altres y a les demás lleys y drets de mon favor junt ab la que prohibeix la general renúncia. Renunciant també a totes gràcias, privilegis, prescripcions, al benefici de cessió de béns y expressament a mon propi for al privilegi del mateix for y a la llei Si convenerit de jurisdictione omnium judicum, submetent a mi y a mos béns al for y jurisdicció de qualsevol altre cúria y tribunal secular tant solament ab facultat de variar lo judici sens perdre los gastos, y ab la sòlita constitució de procuradors irrevocables que fas de tots los notaris y escrivans jurats de les cúrias reals // f. 74v y de qualsevol cúria secular per firmar la dita obligació de béns y escriptura de ters en los registres de ses respectives cúrias llargament segons lo estil de elles. Y per quant jo, lo sobredit Joseph Carreras y Crixell, adquisidor, só menor de vint y sinch anys, major emperò dels divuyt, en virtut del jurament per mi voluntàriament baix prestador, renuncio al remey de la restitució in integrum y a las demás lleys y drets de mon favor y a la que prohibeix la general renúncia. Y també juro voluntàriament en la millor forma de dret, a Déu Nostre Senyor y a sos sants quatre evangelis, en presència del notari y testimonis baix escrits, totes las sobreditas cosas tenir sempre per fermes y agradables y contra de elles no fer ni venir per alguna causa via llei o rahó. Y mediant lo mateix jurament tots los sobredits contrahents afirmam que lo present contracte no se ha fet en frau ni perjudici del excel·lentíssim senyor directe. En testimoni de tot lo que fou otorgada la present escriptura, advertits los contrahents de son corresponent registre de hypoteca, en lo sobredit castell de Llagostera, als vint y hun de mars de mil vuyt

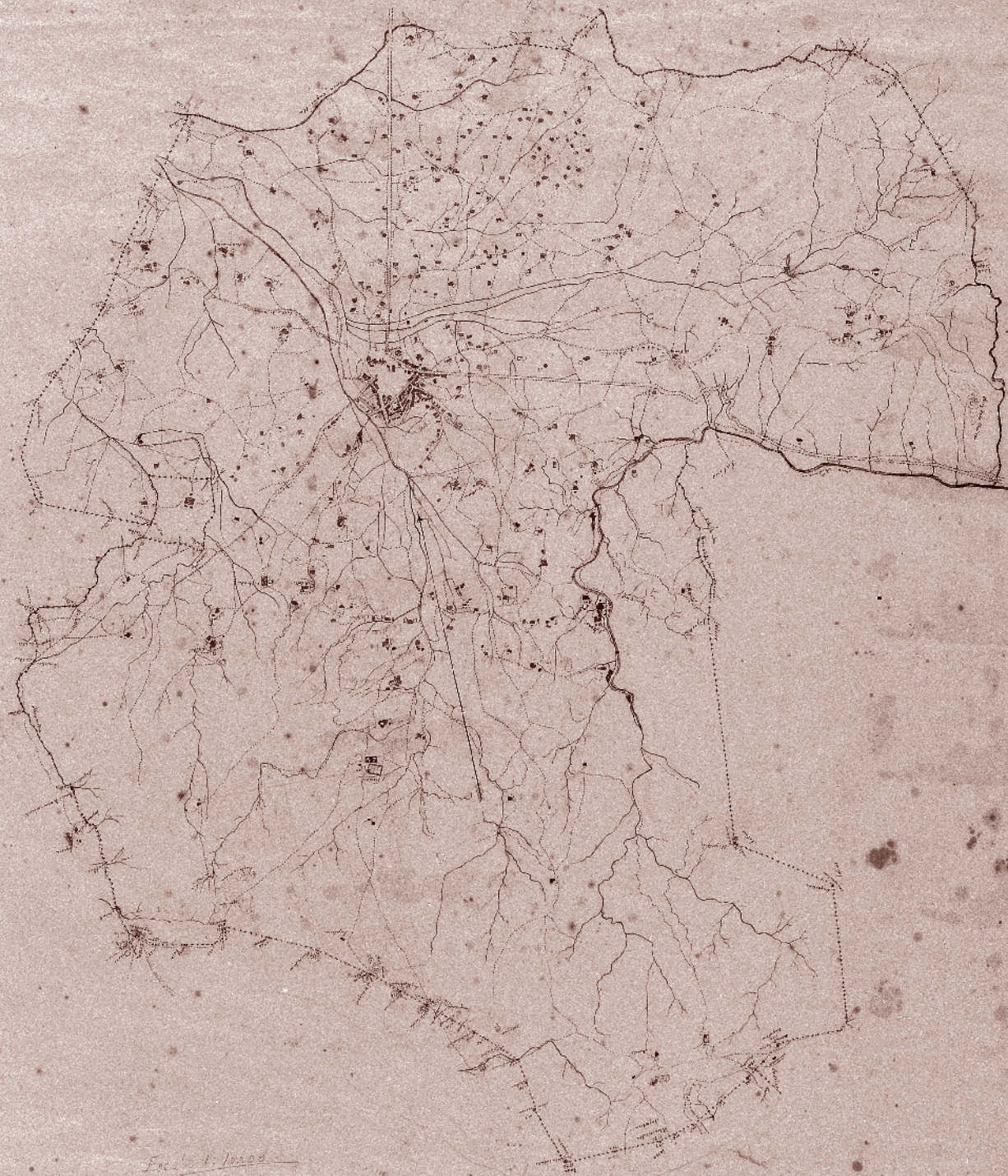
cents dinou. Essent presents per testimonis Miquel Ballell, mestre de casas de dit castell, y Pere Sisa, jove també mestre de casas en lo predit castell residint, los dos per estas cosas demanats. De què fas fee jo, lo infrascrit notari com y de conéixer als contrahents que han firmat, és a saber, lo dit Narcís Maymir de sa propia má y per lo predit adquisidor Joseph Carreras y Crixell, per dir no saber escriure, ha firmat un de dits testimonis de sa expressa voluntat.

Narcís Maymir, Pere Sissa, thestimoni, i de Thomàs Vidal.

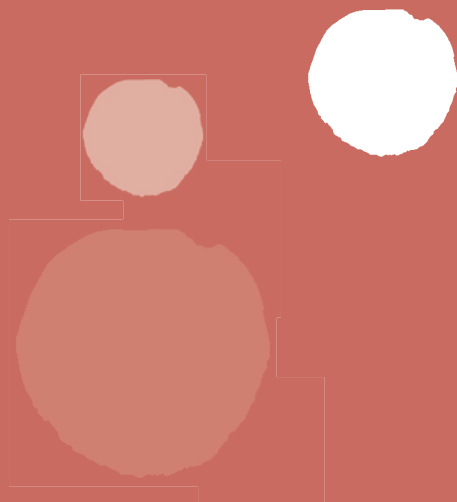
Don Thomàs Vidal, notari.

NOTES

- 1 Nota al marge esquerre: *“Registrado en las hipotecas de Gerona al fol. 143, del libro 93 en 22 marzo de 1819”.*
 - 2 Nota al marge esquerre: *“Reserva de cens inlluhi[ble]”.*
 3. Nota al marge esquerre: *“Entrada”.*
-

EL PLÀNOL PARCEL·LARI D'AGUSTÍ BRAGAT, 1863-1879

FONT: AMLLA, Fons Ajuntament de
Llagostera, n. 6570

Figura 6.2. Plànol perimetral de Llagostera
elaborat per Agustí Bragat, 1879

Un plànol per repartir la contribució territorial de Llagostera

MARTA ALBÀ

L'amillament de Llagostera de l'any 1879 està format per un plànol perimetral del terme municipal, un plànol parcel·lari i un llibre registre d'amidament de finques. És un conjunt de documents elaborat amb finalitat fiscal per conèixer amb exactitud la situació, l'extensió i la qualitat de les terres del terme.

El plànol perimetral està representat gràficament a escala 1:10.000 sobre paper tela de 90 x 107 cm. És manuscrit i policrom tot i que utilitza el negre de manera majoritària, els cursos d'aigua, rius, rieres, recs i basses dels molins són acolorits en blau, el vermell es reserva per a les edificacions. El límit del terme s'indica amb una línia de creuetes interrompuda, quan correspon, per les fites de terme on s'assenyala també el nom i el número de la fita, si en té, i el nom dels pobles confrontants. Una fletxa travessa el plànol i assenyala el nord. L'única carretera moderna representada en el plànol és la de Girona a Sant Feliu, la resta de vies de comunicació està formada per una extensa xarxa de camins principals i secundaris. Només en els principals s'indica el nom: *camino de Panedes a Romañá, camino de Llagostera a Caldas de Malavella, camino de Llagostera a Cassá de la Selva, camino de Llagostera a Vidreras y Tossa y camino de Tossa a Sant Feliu* pel petit tram d'aquest camí que entra dins el terme de Llagostera. També hi trobem altres topònims: alguns masos, rius, torrents i fonts. Les elevacions de terreny més rellevants estan dibuixades esquemàticament al costat del topònim: *Puig dels Lladres, Tranquinell, Puig de la Ruir, Puig Salom ...*

Una versió a gran escala d'aquest plànol (1:2.500) és el plànol parcel·lari, també en paper tela, manuscrit i amb la mateixa policromia. En la llegenda *Explicación de lo que demarcant las líneas del plano* explica la diferència entre les línies contínues i les discontinúes, que, tant si delimiten parcel·les, camins o cursos d'aigua, assenyalen o bé límit o bé continuïtat de propietat. Una nota específica que el plànol està format per cinc seccions identificades per lletres:

“El plano comprende cinco secciones que llevan respectivamente en orden sucesivo las letras A,B,C,D,E en su parte de poniente en la que principia la numeración corrida

de cada una de ellas y sigue hacia a oriente en cuyo extremo contiene también las mismas letras pero acentradas en esta forma A',B',C',D',E' (...).”

Sota la llegenda s'indica l'escala, la data 1879, i el nom i la signatura de l'autor Agustí Bragat, “director de caminos”. Les seccions A, C i D tenen unes dimensions aproximades de 100 x 350 cm cada una. La secció D, més petita, fa 11 x 190 cm. La secció B, que comprenia la part central del terme i la representació gràfica del poble s'ha perdut, tot i que en l'inventari de la documentació municipal de 1945 encara hi consta (cf. Figura 6.3.). Al marges de cada secció consten els punts cardinals: *Oeste o Poniente, Norte o Tramuntana, Este u Oriente i Sud o Mediodia*. Originàriament unes canyes a la part superior i inferior de cada secció permetien subjectar-lo bé. Cada parcel·la del plànol està identificada amb un número que retrobarem en el llibre registre d'amidaments de finques al costat de la lletra de la secció del plànol on s'ubica, el nom i el cognom del propietari.

El registre d'amidament de finques és un llibre manuscrit de cent vint-i-vuit fulls, en què els propietaris apareixen per ordre alfabètic. Recull l'extensió de les parcel·les en vessanes, la qualitat –de 1ª a 5ª– i el tipus de conreu: “*sembradura, viñas, olivar, huero, alcornocal, monte alto, monte bajo, alameda prado é yermo y casas*”. El valor de les cases és expressat en funció del seu rèdit. Poques vegades consta el nom de la parcel·la o el nom del mas, però en alguna ocasió la precisió és extrema com el cas de la propietat de Narcís Farrer i Codolar, que té el mas Codolar - de Sant Llorenç - i les peces, La Colomina, La Casanova, La Borrella, can Moner, Olivet d'en Feliu, Castaneda del masover, Gorch, Pasapera, Aberadors, Casa Nova (amb una casa) Molí d'en Cabanyes i puig d'en Gros, a més d'una casa al carrer Major de vila.

A mitjan del segle XIX s'implanta definitivament el nou sistema impositiu impulsat pels governs liberals de l'estat espanyol que pretén modernitzar el finançament de l'estat. A partir del 1845 la font majoritària d'ingressos de l'estat i també dels ajuntaments són els nous impostos: la contribució territorial sobre immobles, conreus i ramaderia, impost sobre la indústria i el comerç, l'impost de consum, etc.

La nova contribució té un sistema d'aplicació força complicat. El govern de l'estat decideix cada any què vol ingressar segons les seves necessitats pressupostàries, aquesta quantitat total es reparteix per províncies –“*cupo provincial*”– que alhora ho reparteixen per municipis –“*cupo municipal*”–. Cada municipi s'ha d'organitzar per repartir-ho i cobrar-ho entre els seus convilatans segons el criteri de qui més té més paga. Per realitzar un just repartiment cal una bona valoració dels patrimonis, els resultats d'aquesta avaluació seran els padrons de riquesa que inicialment es feien a partir de la declaració jurada de cada propietari, fet que ocasionava un alt grau d'ocultació. L'estat delega en els ajuntaments la responsabilitat de disposar d'uns bons padrons, però no exigeix una base cartogràfica.

A Llagostera, per poder fer un repartiment just de la contribució basat en criteris objectius i evitar el mateix temps les contínues queixes dels propietaris a l'hora de fer el repartiment, es veu la necessitat de disposar d'un amillarament elaborat sobre una base cartogràfica que permeti conèixer l'extensió exacta de terres de cada propietari. Aquesta feina s'encarrega a l'agrimensor Agustí Bragat l'any 1863.

El dia 6 de febrer de 1863 els membres de l'Ajuntament reunits al saló de can Bassets, conjuntament amb els majors contribuents del terme i els membres de la Junta Pericial, acorden elaborar un nou amillarament que haurà d'estar format per un amidament parcel·lari de totes les finques del terme, un plànol geomètric parcel·lari i un registre general per ordre alfabètic de tota la informació recollida. Els motius que al·leguen per prendre aquesta decisió se centren fonamentalment en els errors de l'amillarament que utilitzen, que fa que la contribució territorial no es reparteixi de manera justa i equitativa.

Entre els dies 9 i 17 de març un total de cent noranta-set veïns signen estar d'acord en l'elaboració del nou amillarament. El dia 3 de juny de 1863 l'agrimensor Agustí Bragat firma el contracte i comença la feina ajudat per quatre peons, tots plegats cobraran segons la feina feta i els diners sortiran de cada propietari, que pagarà segons les dimensions de les finques amidades a raó de 2 rals per vessana.

136

Els treballs d'amidament de finques i d'elaboració dels plànols s'allarguen més de nou anys per les dimensions de l'encàrrec, el terme municipal de Llagostera té una extensió de 76,6 km². Però també s'allarguen per problemes associats, com les disputes a l'hora de definir el límit del terme o per les reticències d'alguns propietaris a pagar el que els toca. L'any 1872 la feina gairebé està enllestida i el 1875, tot i tenir la documentació a punt, Agustí Bragat no la vol lliurar perquè encara ha de cobrar més de 5.000 pessetes, ja que alguns grans propietaris s'han negat a pagar el que els corresponia. Finalment el repartiment de la contribució territorial de l'any 1879 ja es pot fer en base als nous amidaments recollits a l'amillarament.

L'amillarament de 1879 és una eina essencial per a historiadors i geògrafs per conèixer l'estructura de la propietat agrària, la densitat de població i d'edificació, el traçat de la xarxa de camins, les bases i els molins fariners, els masos i altres edificacions, alguns d'aquests elements actualment desapareguts o derruïts. És una fotografia del paisatge de Llagostera del segle XIX que permet una mirada enrere per enllaçar amb la informació continguda en la documentació d'època medieval i moderna i que també permet mirar endavant i analitzar les transformacions del paisatge agrari de l'actualitat i les perspectives de futur.

Figura 6.3. **Fulls del plànol parcel·lari de Llagostera, 1879** ►

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, n. 6570

A

[B]

C

D

E

INVENTARI DE TERRES I TRIBUTACIÓ. EL CAS DE LLAGOSTERA

JESÚS BURGUEÑO

Universitat de Lleida

FRANCESC NADAL

Universitat de Barcelona

138

La cartografia parcel·lària de la segona meitat del segle XIX s'elabora amb una finalitat econòmica en relació a una càrrega tributària, ja sigui com a document clau d'una reclamació de greuge davant les autoritats provincials per considerar excessiva la quota contributiva assignada, ja sigui per tal d'objectivar la riquesa immoble i així fer més just el repartiment proporcional de la quota entre els veïns. Aquestes finalitats fiscals sempre s'han tingut en compte en els estudis i en la tasca de recuperació de documentació cartogràfica parcel·lària que realitzem en el *Grup d'estudis d'història de la cartografia*.¹ Tot i amb això, l'aspecte estrictament fiscal mereix una atenció més acurada, que ens sembla que no ha estat convenientment abordada pels historiadors. Des de l'àmbit de la història de la cartografia, resulta bàsic mirar d'entendre les motivacions que dugueren determinats ajuntaments –i d'altres no– a realitzar una rigorosa mesura de les seves terres.

En una primera part d'aquesta contribució farem referència a l'amidament de terres –recollit en un llibre d'inventari i, més excepcionalment, mitjançant un aixecament parcel·lari– com a eina vinculada a la tributació de caire cadastral, implantada a Catalunya amb la Nova Planta i mantinguda –amb reformes– tot al llarg del segle XIX. Segonament situarem la contribució territorial en el marc tributari general per tal de destacar la seva gran importància. Assajarem fer una descripció bàsica de la distribució geogràfica d'aquest impost a la província de Girona, tot destacant la considerable quota assignada a Llagostera. Aquest fet sens dubte ajuda a entendre les motivacions de l'encàrrec d'un aixecament parcel·lari, dut a terme entre 1863 i 1879 pel director de camins veïnals Agustí Bragat, a qui dediquem l'apartat final d'aquest estudi, tot aplegant les poques dades que en coneixem.

1. L'AMIDAMENT DE TERRES

Un plànol parcel·lari com el d'Agustí Bragat a Llagostera, generalment anava acompanyat d'un llibre amb la relació de propietaris o contribuents, amb les seves terres –i, opcionalment, també les cases– contingudes dins el terme municipal, amb expressió de la superfície, producció i qualitat del terreny. Tot plegat tenia com a finalitat establir una quota de participació del contribuent en el pagament del “*cupo*” o taxa que pertocava pagar a cada municipi en concepte de contribució territorial –“*Inmuebles, cultivo y ganadería*”– segons allò que en principi determinava l'Administració provincial d'Hisenda i tot seguit aprovava la Diputació provincial. Aquesta taxa de repartiment era aplicable a qualsevol altre tribut o derrama extraordinària que calgués aplicar. La informació clau d'aquesta mena de documents és la superfície de cada tros de terra i això era el que requeria la intervenció d'un geòmetra o agrimensor destre en aquesta mena d'operacions.

A Catalunya hi havia una tradició secular en l'elaboració d'aquest tipus de treballs de mesura de totes les terres del terme. Encara que no estan ben establertes les similituds i les diferències entre els diversos documents que històricament es relacionen amb la canació de terres, si més no cal identificar quatre etapes o moments d'elaboració d'aquesta mena de treballs.

El primer episodi històric correspon a l'època foral i és previ, per tant, a la Nova Planta. Els capbreus senyorials i les “*estimes*” o “*manifests*” d'ús municipal havien de contemplar la superfície de les terres com a una variable bàsica en el repartiment o la talla de tributs i contribucions. A la província de Lleida, fins i tot dins el règim fiscal derivat de la reforma de Mon de 1845, trobem encara llibres de mesura de terres municipals denominats “*estimes*”.² La segona etapa correspon al Cadastre, introduït el 1715 pel superintendent de Catalunya José Patiño. Per tal de ser repartit amb justícia entre els veïns i per tal d'ajustar i corregir el càlcul de riquesa total atribuïda a la localitat, l'import del Cadastre requeria una operació d'amidament de terres anomenada “*canació*” o més sovint “*recanació*” –nova mesura–, i també “*revista, inventari, visura*”. A partir de 1763 s'introdueix el terme castellà “*apeo*”, que fou molt emprat durant més d'un segle. Canacions i cadastres eren documents oficials elaborats per geòmetres de la Intendència.³

El tercer moment històric és el menys conegut i estudiat; correspon al llarg període de transició de l'Antic Règim al liberalisme i el podem situar entre 1814 i la reforma tributària de 1845. Encara que fos una època de contínues marxos enrere en les reformes fiscals –i en les reformes de tota mena–, en el cas de Catalunya aquestes involucions no resultaven traumàtiques perquè es comptava amb el coixí esmorteïdor del molt arrelat sistema impositiu del Cadastre, al capdavant una de les fonts d'inspiració de les innovacions tributàries.⁴ És a dir, i pel que ara ens interessa, si una reforma tributària es frustrava a causa d'un canvi polític general, el llibre de mesura de terres que s'havia elaborat en tal o qual poble no perdia utilitat, sinó que igualment servia com a referència per a posteriors repartiments contributius com ho era el ja vell Cadastre. A la Corona de Castella, en canvi, una involució en aquest terreny implicava restaurar tota la panòplia d'impostos indirectes sobre el consum.⁵

Més concretament, el ministre d'Hisenda Martín de Garay establí el 1817 una contribució general del Regne que volia passar de *“un sistema todo de desigualdad a otro cuyo fundamento son la justicia y proporción de riqueza de los contribuyentes”*.⁶ En aquest sistema esdevenia element imprescindible un *“cuaderno general de riqueza de cada pueblo”*, equivalent a l'anterior cadastre. La Reial Ordre de 18 de febrer de 1818 establia que aquell any *“se ha de hacer indispensablemente un apeo y valuación general del capital y productos específicos de todas las tierras, edificios y propiedades de cada pueblo”*, tot prevenint la seva actualització cada 10 anys. D'aquesta manera, *“el cuaderno de la riqueza de cada pueblo se fundará en el apeo y valuación general”*. La responsabilitat en la seva elaboració passava a raure en cada poble i ja no en la Intendència, que de fet des de 1786 havia suspès la realització de recanacions sistemàtiques.⁷ Les autoritats únicament tenien una funció supervisora: *“los intendentes, juntas principales y de partido obligarán a las justicias y ayuntamientos a que hagan el apeo y valuación general, tomando serias providencias contra los omisos”*. Ens trobem, doncs, en una nova fase que, encara que la historiografia –en particular a Catalunya– hagi negligit, té la seva importància en la història de l'agrimensura. Per una banda certifica la inacció dels antics geòmetres de la Intendència, un cos professional que aleshores ja es pot donar per extingit, i per altra banda trasllada a les autoritats locals la necessitat de comptar amb agrimensors i experts locals que realitzin aquest tipus d'operacions, si bé les terres encara eren descrites només de forma literal i mai cartogràficament. Com a exemple, el llibre d'Amer, a la Selva, duu per títol: *“Apeo y valoración general de capital y productos específicos de todas las tierras, edificios y propiedades que comprende el término de este pueblo, practicado por el Ayuntamiento del mismo, y personas nombradas por él al efecto, según el espíritu del artículo 1º de la R.O. de 18 de febrero del año 1818 y otras, el cual deve servir de pie para la formación del libro general de riqueza, que ha de hacerse en cada año, con arreglo a lo mandado en el artículo 6 de la citada R.O.”*; està datat l'11 de novembre de 1819 i no s'hi fa esment de cap agrimensor o autor en concret.⁸ Val a dir que, sense proposar-s'ho, aquesta normativa va donar lloc a la introducció d'una nova denominació, *“quadern”*, per als llibres d'amidament de terres. Així, al Baix Empordà es conserva el *“Quadern del pueblo de Montras del año 1820”*.

Rarament consta en aquests documents el nom dels experts que intervingueren en l'operació cadastral. Només en el cas de Santa Cristina d'Aro, l'*“Apeo y valoración general del capital y productos específicos de todas las tierras, edificios y propiedades que comprende el término de este pueblo fue escrito por D. Gaspar Baco, capitán de los reales ejércitos retirado en la villa de S. Feliu de Guíxols”*. La connexió d'aquesta operació amb el Cadastre de Catalunya resultava evident per als mateixos ajuntaments, que sovint van recórrer al vell llibre cadastral per sortir del pas; així el poble de Palau-saverdera explicava al *“Libro de apeo general. Reconocimiento de tierras”*, l'any 1818, que *“habiéndose perdido en la penúltima guerra con la Francia el libro de Catastro formado según el resultado de la última canación que de orden superior ejecutó D. Mateo Puig, vecino de Barcelona, en 1728, nos hemos valido para fixar la extensión de cada pieza de tierra de las luces e instrucciones [que] nos han subministrado dos copias de aquel que nos confiaron dos particulares”*.

Nombroses poblacions gironines conserven “apeos” realitzats entre 1818 i 1820; encara que no hem fet una recerca exhaustiva –el nostre interès s’ha centrat en la cerca de cartografia– a més dels ja esmentats, n’hem trobat –ja sigui als fons municipals dipositats als arxius comarcals o bé als propis ajuntaments– a les localitats de Batet, Begur, Fontanilles, Riudellots de la Selva⁹ i al veïnat de Salelles, a Cruïlles.

En restablir-se el règim polític constitucional, només era qüestió de temps i d’estabilitat política l’establiment definitiu d’un sistema tributari basat en una contribució territorial, tal com l’havien volgut Garay i els liberals durant el Trienni. El 1838, amb motiu de la guerra carlista, el ministre d’Hisenda Alejandro Mon establí una contribució extraordinària de guerra, la part principal de la qual es justificava a partir d’un càlcul –que forçosament devia ser especulatiu i aproximat– de la riquesa territorial i pecuària per províncies.¹⁰ Vist amb perspectiva, l’elaboració d’aquestes xifres va tenir una enorme transcendència: la nova contribució extraordinària de 1840, implantada sota el ministeri de Ramón Santillán, va aplicar un nou repartiment fet a partir dels mateixos valors,¹¹ i anys després, el 1845, el primer repartiment de “cupo” provincial de la nova contribució territorial va ser a la pràctica pràcticament calcat als antecedents, tal com en el seu dia va evidenciar Fabià Estapé.¹²

El maig de 1841 es va crear una comissió per a l’estudi de la reforma de contribucions presidida per Pío Pita Pizarro, en la que estava present Pascual Madoz. Fruit d’aquella comissió fou l’aplec estadístic i el càlcul de riquesa conegut com a matrícula cadastral de 1842, àmpliament emprat per l’autor del cèlebre *Diccionario geográfico*. En aquesta obra s’indica a Llagostera una riquesa imposable de 459.030 rals de velló, només superada dins el partit judicial de la Bisbal –al qual inicialment i fins el 1864 va pertànyer Llagostera– per Castell d’Aro –que encara incloïa Santa Cristina– i Torroella de Montgrí; aquesta xifra representava l’1,17% del total provincial.

Un cop desallotjats els progressistes del poder, els moderats van crear una comissió equivalent, presidida per Javier de Burgos i en la qual participaren Mon i Santillán. Dels treballs d’aquesta comissió sortiria finalment el nou sistema tributari i en particular la contribució sobre béns immobles, cultiu i ramaderia decretada per A. Mon, que, com hem dit, al capdavant actualitzava el repartiment efectuat el 1838.¹³ Com es pot veure al quadre següent, a Catalunya la reforma va suposar un notable increment de la contribució territorial, que per terme mig va resultar més que duplicada, si bé Girona es va beneficiar d’un increment més moderat (cf. Taula 6.4). Tanmateix, per valorar correctament l’augment registrat caldria fer un estudi del conjunt dels diversos impostos.

La persistència del Cadastre a Catalunya explica l’escadussera elaboració d’algun llibre d’amidament de terres anterior a 1845, com el “*Libro que contiene todos los vecinos del pueblo de Cabanas y sus terratenientes que son contribuyentes en las reales contribuciones del año 1841 que con sus nombres, números de sus piezas de tierra, territorio en donde se hallan, cabida de cada una de ellas, lo que corresponde pagar por cada una, como igualmente por casas, ganados, rentas, etc.*”.¹⁴ Al mateix arxiu es troba, en molt mal estat, un llibre de Navata del 1831 i una *Revista del lloch y terma de Viladamat* atribuïda al 1843.¹⁵

	CADASTRE 1841	EXTRAORDINÀRIA 1838	CONTRIBUCIÓ 1845	INCREMENT CADASTRE/ CONTRIBUCIÓ %
Barcelona	4.693.322	12.314.506	13.155.000	180,3
Girona	3.912.094	5.898.799	5.179.000	32,4
Lleida	1.901.249	3.959.456	4.003.000	110,5
Tarragona	2.894.843	6.199.798	5.752.000	98,7
Catalunya	13.401.508*	28.372.559	28.089.000	109,6

Taula 6.4. Ingressos de l'Estat a través dels impostos sobre béns immobles, 1838-1841

Valor del Cadastre de 1841 –o, a manca d'aquest, l'equivalent–, cf. MADR, 1985: vol. 1, p. 151 i 560, i vol. 2, p. 58 i 151. Contribució extraordinària de guerra, cf. *Gaceta de Madrid* (1838.07.01). Contribució sobre els béns immobles, cultiu i ramaderia de 1845, cf. ESTAPÉ, 1971: p. 136. Totes les xifres en rals de velló.

* El total de Catalunya corresponent a l'any 1817 era de 15.901.639 rals de velló, cf. FRIGOLA, 1824.

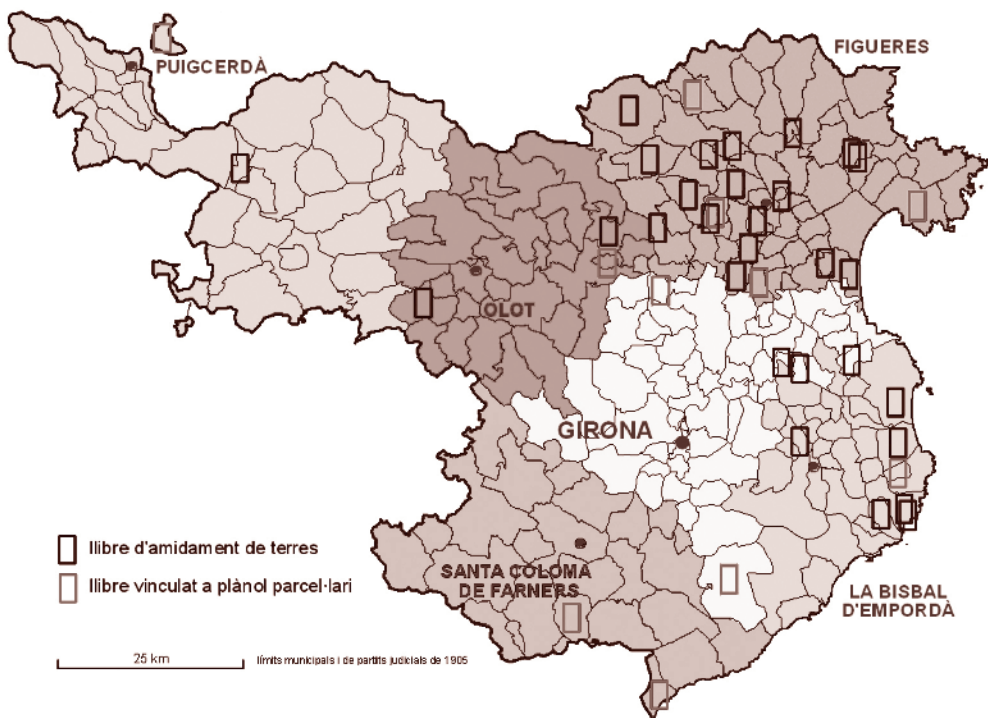

Figura 6.5. Llibres d'amidament de terres i plànols parcel·laris a la província de Girona, 1845-1881

Però és a partir de la reforma tributària de 1845 quan s'elabora un gran nombre de llibres d'amidament de terres. El Reial Decret de 15 de juny de 1845 admetia la intervenció d'arquitectes o agrimensors associats als perits repartidors locals *“para hacer las tasaciones o mediciones facultativas que sean necesarias”*.¹⁶ Per al repartiment de la contribució calia dur a terme *“en cada pueblo una evaluación general de todos los bienes inmuebles y de la ganadería”* a partir de declaracions jurades dels propietaris; amb aquesta informació *“los peritos repartidores formarán el padrón general de la riqueza inmueble del pueblo”*.¹⁷ Disposicions posteriors van donar altres denominacions a l'inventari de la riquesa territorial,¹⁸ però finalment s'adoptà el mot exòtic d'*“amillaramiento”*.

A les comarques de Girona hem trobat una quarantena de llibres de canació o medició de terres posteriors a 1845, i sens dubte se'n poden conservar bastants més. En una publicació anterior hem fet la relació dels llibres localitzats i les seves diverses denominacions. Aquí resumim aquesta informació en el mapa (cf. Figura 6.5). Agustí Bragat va emprar la denominació de *medición* en el cas de Cadaqués el 1857, i les d'*apeo* a Vilanant el 1862 i Llagostera l'any 1879.¹⁹ En la majoria de casos la realització del llibre de revista de terres era l'objectiu últim i cabdal dels treballs cadastrals que empenien els ajuntaments; tanmateix, en el cas de Llagostera l'inventari acompanya i explica un document de rang molt superior: el magne aixecament parcel·lari del terme a escala 1:2.500 dividit en cinc fulls.

2. LA CONTRIBUCIÓ TERRITORIAL DE LLAGOSTERA EN EL CONTEXT GIRONÍ

143

Dissortadament la història hisendística té un escàs desenvolupament a casa nostra, i això en particular fa que no coneguem cap estudi d'àmbit gironí que permeti contextualitzar treballs d'agrimensura parcel·laria com els d'Agustí Bragat. A risc de cometre, potser, alguna relliscada, com a conseqüència de trepitjar terrenys poc fressats i una mica impropis per als autors d'aquestes línies, creiem que no serà feina baldera apuntar algunes dades en relació a la geografia tributària gironina del s. XIX, que permetin situar el context històric i valorar millor el treball fet per Bragat a Llagostera. Afortunadament per fer aquesta aproximació comptem amb una obra de geografia estadística referida a la província de Girona, publicada el 1865 pel *“jefe”* de primera classe de secció d'estadística, Pedro Martínez Quintanilla,²⁰ que aporta les dades bàsiques que ens interessin en el ram de contribucions.

Una qüestió preliminar es refereix a la importància de la contribució territorial en el conjunt de contribucions i impostos de l'Estat. Quintanilla aporta un resum referit a les exaccions de la província de Girona el 1863 que permet constatar que aquest era el principal impost d'entre les molt diverses fonts tributàries de l'Estat: del total de 24,6 milions recaptats, gairebé 7,2 milions de rals de velló s'obtenien de la contribució territorial, cosa que representa un 29,1%.²¹ Cal tenir present que en la bossa d'impostos tenien un pes important els drets de duana –1,6 milions– i els de caire indirecte, com les rendes del tabac –6 milions– i de la sal –2,4 milions–, timbres i segells –1,5 milions– i la substitució militar –1,2 milions. Però les contribucions directes que havien de repartir els ajuntaments, i sobre les quals la Diputació

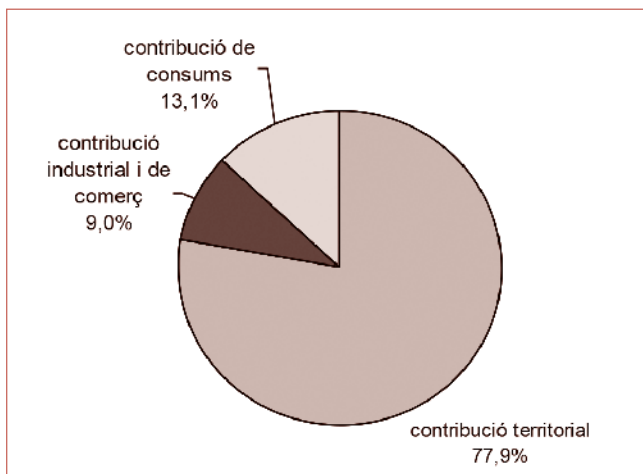
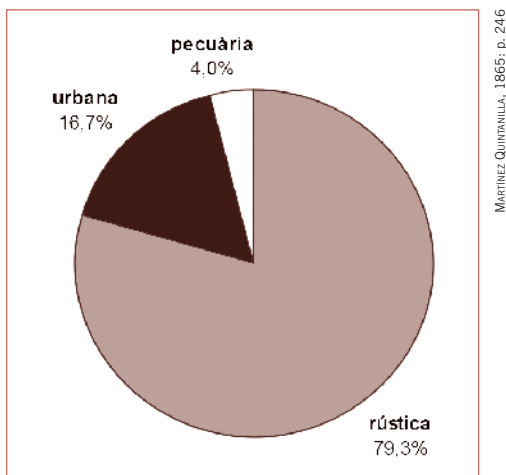

Figura 6.6. Els tributs bàsics a Llagostera, 1863

MUNICIPI	RIQUESA (1875)*	N. ORDRE	POBLACIÓ (1860)	N. ORDRE
Girona	417.204	1	14.341	1
Olot	245.975	2	10.262	2
Figueres	216.900	3	10.082	3
Llagostera	216.860	4	3.555	14
Castelló d'Empúries	199.000	5	2.937	18
Torroella de Montgrí	182.751	6	3.738	11
Cassà de la Selva	161.103	7	3.718	12
Sant Gregori	154.345	8	2.216	28
Calonge	153.750	9	2.985	17
Vilademuls	148.250	10	2.409	24
Santa Cristina d'Aro	146.080	11	1.321	67
Sant Feliu de Guíxols	142.622	12	6.434	4
Vilanova de la Muga	135.000	13	776	132
Palafrugell	132.000	14	5.254	6
Cruïlles	132.000	15	1.303	72

BOPG, 9-VII-1875 i cens de població de 1860. * En pessetes

Taula 6.7. Els quinze municipis gironins amb més riquesa imposable, 1875

MARTÍNEZ QUINTERILLA, 1865; p. 246

Figura 6.8. Els tres rams de la contribució territorial a la província de Girona, 1863

i els ajuntaments hi afegien sucosos recàrrecs, eren les tres contribucions: territorial –7,2 milions–, industrial –1,1 milions– i de consums –1,7 milions. En el conjunt de la província, la contribució territorial representava, doncs, el 71,8% d'aquest conjunt. Els recàrrecs provincial –0,68 milions– i municipal –1,92 milions–, més les despeses de cobrament, feien que l'import global de la contribució territorial pugés sensiblement, dels 7,198 milions a 10,145.

Com correspon al caràcter agrari de la seva economia, en el cas de Llagostera la contribució territorial respecte de les tres contribucions tenia un pes encara superior a la mitjana provincial: 77,9% l'any 1863 (cf. Figura 6.6).²² D'entre els municipis principals en raó de la seva contribució, només la ciutat de Girona pagava més en concepte d'indústria –227.462– que per cadastre –218.230. El mateix any Llagostera ocupava el lloc número 16 en el rànquing de municipis per quota de contribució industrial i el lloc 13 per quota de contribució de consums. En canvi, era el tercer municipi de la província per quota de contribució territorial, només per sota de la capital i d'Olot; el 1875 també Figueres pagava una quantitat molt lleugerament superior a Llagostera. Al quadre següent indiquem els quinze municipis als quals s'estimava una major riquesa imposable –de la qual es deriva una determinada quota de contribució, segons un percentatge comú a tots els ajuntaments– i la seva població segons el darrer cens encara vigent aleshores –el següent data de 1877 (cf. Taula 6.7).

Queda clar, doncs, que la gestió de la contribució territorial i el seu repartiment veïnal tenia a Llagostera la màxima rellevància. Això explica que l'Ajuntament optés per l'eina més fiable i alhora costosa per al repartiment de la quota imputada al municipi: un plànol parcel·lari de gran qualitat, acompanyat del corresponent llibre d'amidament de terres.

Per entendre la lògica del valor estimat de riquesa territorial cal no perdre de vista que, a més de la terra –riquesa rústica– i de la ramaderia, l'impost comprenia també l'estimació de

TERRITORIS	1859 (Rals de velló)	%	1865 (Escuts)	%
Barcelona	17.325.811	4,33	1.909.239	4,44
Girona	7.252.611	1,81	725.964	1,68
Lleida	6.144.300	1,53	679.979	1,58
Tarragona	8.161.311	2,04	849.964	1,97
Catalunya	38.884.033	9,72	4.165.146	9,68
Espanya	400.000.000		43.000.000	

"Demostración del repartimiento hecho a cada provincia de los cupos de contribución territorial en cada uno de los años desde 1845 a 1859 inclusive", *Comisión de Estadística*, 1859, p. 384-385; i "Repartimiento entre las provincias del reino... de los 43 millones de escudos que por contribución de inmuebles, cultivo y ganadería se comprende en el presupuesto del año económico de 1865-66", *BOPG* 12-IV-1865.

Taula 6.9. El valor de la contribución territorial, 1859-1865

la riquesa urbana, que a la província representava 8,5 milions de rals del total de riquesa imposable el 1863 –51 milions. Això explica que les principals ciutats –com la pròpia capital– tinguessin valors elevats de contribució territorial malgrat no tenir gran superfície de cultius. Tanmateix, la informació que aporta Martínez Quintanilla referida als tres rams de la contribució territorial permet constatar que la part de rústica era, de llarg, la que tenia un pes majoritari: 40,5 milions de rals, gairebé el 80% de la riquesa territorial (cf. Figura 6.8).²³ Així, aquest impost és clarament un indicador del valor estimat de la producció agrària.

No correspon a aquest treball fer un estudi de la distribució d'aquesta contribució en el conjunt d'Espanya,²⁴ però potser no estarà de més indicar que la riquesa atribuïda a Girona no era pas de les més elevades de l'Estat, sinó que ocupava un valor central, superior al de la província de Lleida però inferior al de Tarragona. El 1865 la quota de Girona representava un 1,7% del total estatal (cf. Taula 6.9). El conjunt de Catalunya contribuïa –pel que fa a aquesta contribució– amb un moderat 9,7% del total.

Com ja hem assenyalat, un cop assignada a una província una determinada quota de contribució territorial, l'Administració provincial d'Hisenda, amb l'aprovació formal de la Diputació, feia un repartiment entre els municipis de la província; si bé cal advertir que fins l'any 1864 inclòs el repartiment a Girona es va fer segons uns districtes cadastrals molt sovint inframunicipals –parròquies i antics municipis–, corresponents a les mateixes unitats establertes en el Cadastre del segle XVIII. Llagostera havia estat de sempre un sol districte cadastral, però, per exemple, a la vall d'Aro cada parròquia tenia la seva pròpia quota i contribuïa separatament.

Hem cartografiat les dades tributàries corresponents a l'any 1875 (cf. Figura 6.10). Hem triat una data posterior a la realització del plànol de Bragat i prèvia al nou cens de població de 1877, que possiblement donaria lloc a una redistribució de les càrregues tributàries.

Segons el darrer cens de població, de 1860, Llagostera –amb 3.555 habitants– ocupava un discret lloc catorzè entre els municipis de la província, part davall de Girona, Olot, Figueres, Sant Feliu de Guíxols, Blanes, Palafrugell, Banyoles, Santa Coloma de Farners, la Bisbal, Lloret, Torroella de Montgrí, Cassà de la Selva i Sant Feliu de Pallerols –que encara incloïa les Planes d'Hostoles, segregat el 1872 (cf. Figura 6.11).

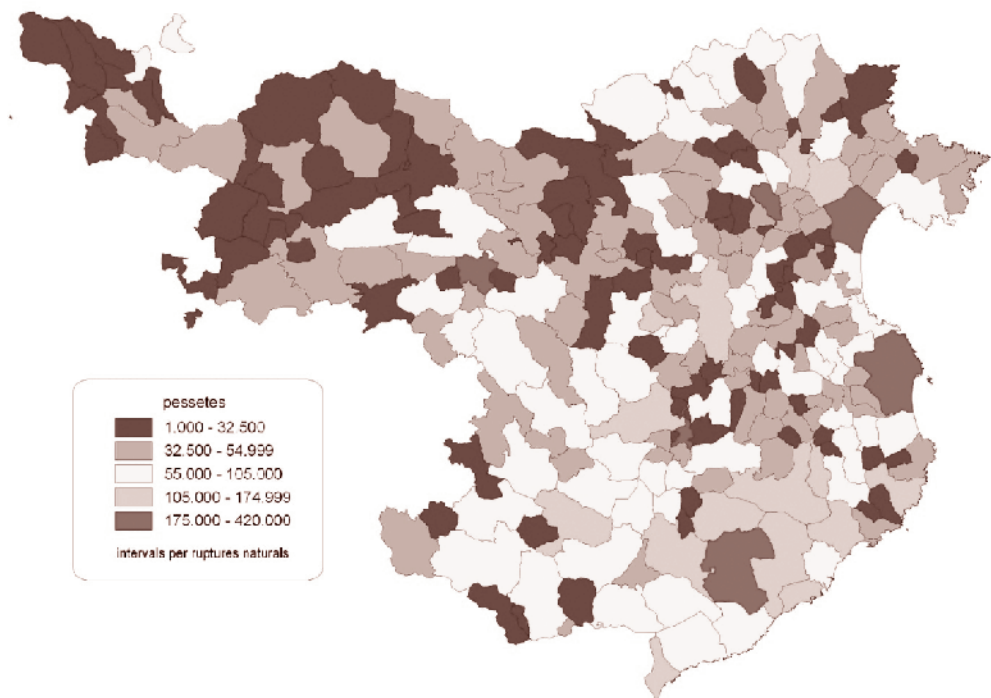

Figura 6.10. El valor de la contribuci3 territorial per municipis, 1875

Per tant, l'alta quota contributiva de Llagostera no s'explica per la seva poblaci3. Més importància podia tenir en el càlcul el nombre d'edificacions, en tant que afecta directament la part de riquesa urbana. Aquesta dada va ser recollida per primera vegada en el monumental *Nomenclàtor* de 1860,²⁵ en l'elaboraci3 del qual sens dubte participà Pedro Martínez, qui també inclou un ampli nomenclàtor de localitats gironines en el seus *Datos estadísticos*. Els municipis gironins amb un major nombre de cases habitades –no pròpiament d'habitatges– eren:

Figueres	1.572
Girona	1.324
Sant Feliu de Guíxols	1.283
Olot	1.260
Palafrugell	1.134
Blanes	1.131

Banyoles	952
Lloret	949
Santa Coloma de Farners	936
La Bisbal	923
Torroella de Montgrí	909
Llagostera	789

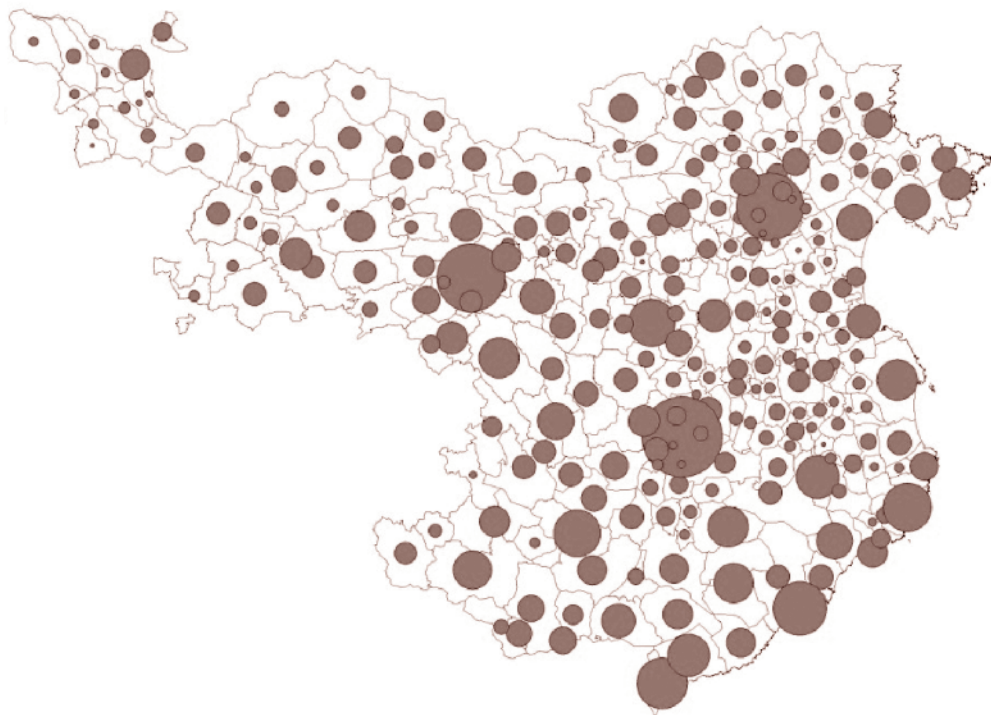

Figura 6.11. La població dels municipis gironins, 1860

En aquest rànquing Llagostera ocupa el lloc dotzè, avançant-se a Cassà de la Selva i la vall d'Hostoles. Certament les tres principals ciutats –Girona, Figueres i Olot– són també les de major riquesa territorial, però la resta de municipis d'aquest rànquing gaudien d'una quota tributària inferior a Llagostera.

Si posem en relació la quota impositiva de 1875 i la població de 1860 (cf. Figura 6.12), obtenim unes ràtios que van de les 1,16 pessetes per habitant de Camprodon a les 34,60 de Fontanilles. La mitjana gironina era de 7,47 pessetes i Llagostera en registrava gairebé 11, un valor que es pot situar com a mig-alt. Per tant, la quota de Llagostera no era excessiva expressada en relació al nombre d'habitants. En aquest sentit els municipis més gravats es trobaven a l'Empordà, juntament amb Palau-Sacosta –que per cert, compta amb un “*Plano geométrico*” aixecat per l'agrimensor Agustí Poch el 1866, el qual es pot admirar al menjador del restaurant L'Estanc de l'Avellaneda.

Entre els diversos paràmetres estadístics emprats per les autoritats provincials d'Hisenda per tal de procedir al repartiment de la contribució territorial, sens dubte hi havia una estimació de

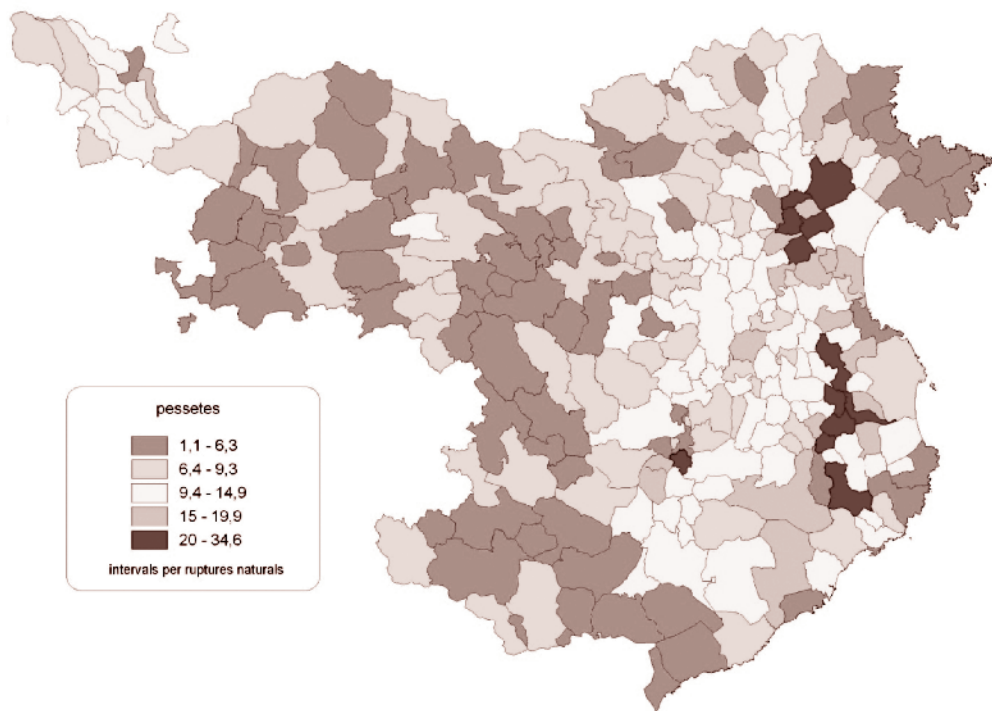

Figura 6.12. Relació entre la contribució territorial i el nombre d'habitants per municipis, 1875

la superfície de cada municipi. De la mateixa manera, a nivell estatal la superfície provincial estimada devia tenir un pes molt rellevant, que explicaria algunes contribucions elevades com ara a les províncies de Badajoz o Toledo.²⁶ Si el 80% de la contribució territorial s'atribuïa a la riquesa rústica, és evident que l'extensió seria una variable de la màxima importància. És segur que a l'època hi havia estimacions de la superfície dels municipis catalans. Ens ho demostren si més no dues dades:

a) El Nomenclàtor de 1860 referit a les províncies de Barcelona i de Girona indica en diverses notes al peu la superfície d'alguns municipis –o d'antigues unitats cadastrals, en el cas de Girona.²⁷

b) Pedro Martínez aporta la dada de superfície dels partits judicials gironins, ja expressada en quilòmetres quadrats (cf. Taula 6.13).

Si comparem les xifres del funcionari d'Estadística amb les “reals”, que hem calculat a partir de la digitalització dels municipis de 1860 mitjançant SIG, observem que el càlcul de la

MUNICIPI	SUPERFÍCIE (MARTÍNEZ)	SUPERFÍCIE REAL (1860)	% ERROR
La Bisbal	705	708,1	-0,44
Figueres	1.217	1.205,1	0,98
Girona	803	882,2	-9,86
Olot	817	877,6	-7,42
Puigcerdà	1.191	1.193,1	-0,18
Santa Coloma de Farners	1.151	1.037,2	9,89
TOTAL	5.884	5.903,3	-0,33

Taula 6.13. Comparació entre les xifres de superfície dels partits judicials gironins, 1860-1865

superfície provincial era excel·lent –amb menys de 20 km² de diferència–, i que també ho era l'estimació dels partits judicials empordanesos i de la Cerdanya-Ripollès. Contràriament, la superfície real de la Garrotxa, el Gironès i el Pla de l'Estany resultava infravalorada i la de la Selva sobredimensionada.

Conèixer les dades de superfície municipal que manegava la secció d'Estadística gironina seria molt interessant en la nostra recerca, i en el seu moment hauria estat del major interès per als pobles afectats per tal de presentar reclamacions de greuge respecte a la quota atribuïda. Pedro Martínez Quintanilla amaga –deliberadament?– aquesta dada en la seva obra estadística sobre Girona. A la província de Girona coneixem només dos plànols de perímetre municipal –a banda del que Bragat dibuixà complementàriament al parcel·lari–: el de la parròquia de Castell d'Aro –de data i autor desconegut– i el de Sant Sadurn de l'Heura, aixecat el 1859 per Genís Giralt. L'avaluació de la superfície municipal mitjançant un plànol perimetral era una operació topogràfica molt més simple i econòmica que l'aixecament d'un plànol parcel·lari; si la dada teòrica de superfície s'hagués conegut, sens dubte un major nombre d'ajuntaments haurien volgut encarregar la realització d'un aixecament d'aquesta mena per presentar la corresponent reclamació.

Ara per ara no és possible, doncs, saber si la superfície del terme municipal de Llagostera –o de qualsevol altre– estava o no sobredimensionada. Encara més útil seria conèixer la dada estimada de superfície conreada, que amb tota probabilitat era ponderada segons la rendibilitat dels conreus presents en cada municipi. El valor de superfície cultivada havia estat calculat a nivell provincial per la Dirección General de Contribuciones.²⁸ Les províncies catalanes evidencien una alta correlació entre superfície útil estimada i la respectiva quota resultant, tot confirmant l'ordenació de les quatre demarcacions: Barcelona –83,5% de “*fanegas de tierra en cultivo*”–, Tarragona –67,6%–, Girona –54,5%– i Lleida –46,2%.

Una prova de la importància de la superfície agrària útil en el còmput de la riquesa territorial la trobem si dividim la quota contributiva per l'extensió dels municipis de 1860 (cf. Figura

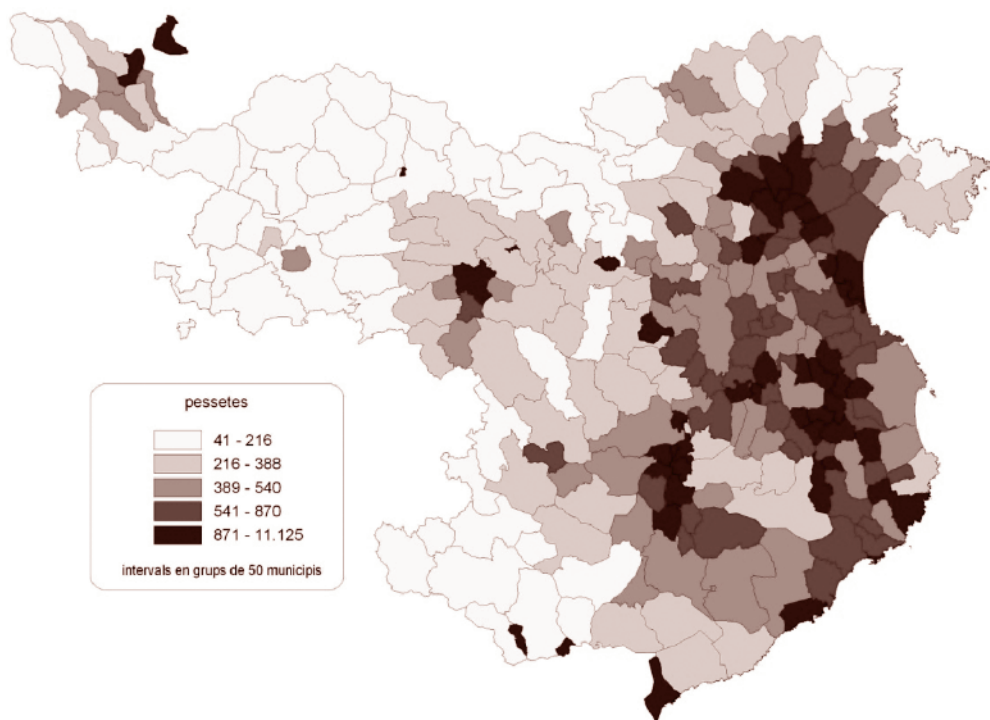

Figura 6.14. Relació entre la contribució territorial i l'extensió dels municipis, 1875

6.14). Així resta palès que en el repartiment de la contribució es tenia molt en compte l'orografia, amb un fort contrast entre litoral i interior muntanyós. Les ràtios més elevades es registren a les planes: Empordà, Selva, Cerdanya, Vall d'en Bas, etc.

La diversitat geogràfica de les terres de Girona fa que la dada de superfície municipal, per si sola, no sigui gens explicativa de la riquesa municipal. És a dir: hi ha municipis muntanyencs força grans –com ara Queralbs– amb una riquesa territorial molt minsa, i petits municipis de plana que en canvi pagaven molt. Això, a banda dels municipis urbans d'extensió ínfima –Besalú, Camprodon, Hostalric, Castellfollit de la Roca– que lògicament també presenten unes ràtios elevades si posem en relació quota tributària i superfície.

En qualsevol cas, Llagostera pagava una contribució de 511 pessetes/km² el 1875, essent la mitjana gironina de 393,5 pessetes. Podem considerar-la una ràtio moderada, no pas extrema: per exemple Cassà pagava a raó de 646 pessetes/km².

Arribats a aquest punt: on era el greuge fiscal de Llagostera? La raó última de l'aixecament d'Agustí Bragat, a banda de motius d'equilibri intern en el repartiment per propietaris, rau

MUNICIPI	HABITANTS (1860)	QUOTA (1875)
Lloret de Mar	4.029	13.597
Llagostera	3.555	39.035
Figueres	10.082	39.042

Figura 6.15. Relació entre la quota municipal i els habitants de Lloret, Llagostera i Figueres, 1875

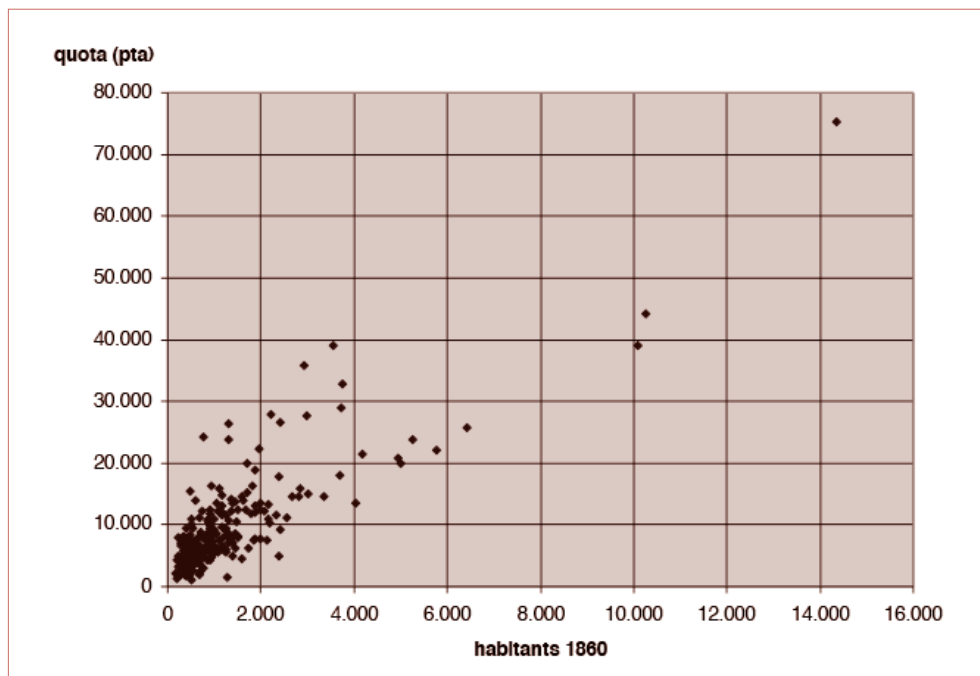

Figura 6.16. Relació entre el nombre d'habitants i la contribució territorial, 1875

en l'elevat import total atribuït al municipi. Llagostera no pagava una contribució excessiva si la posem en relació amb el nombre d'habitants, el de cases o la superfície municipal, i possiblement tampoc en relació a la superfície cultivada (cf. Figura 6.15). El que resultava summament cridaner era directament l'import total, el tercer de la província quan l'Ajuntament de Llagostera encarregà a Bragat la confecció del preceptiu *amillaramiento*. Municipis amb el mateix nombre d'habitants pagaven força menys: Lloret, amb 4.029 habitants, prop de cinc-cents més que Llagostera, pagava gairebé un terç menys –però més que Llagostera en les contribucions industrial i de consums, si més no el 1863–, i Figueres, la ciutat més gran en

ANY		RIQUESA	QUOTA	%
1842 (rals de velló)	Llagostera	459.030	?	1,17
	Girona	39.121.450		
1855 (rals de velló)	Llagostera	877.300	102.660	1,84
	Girona	47.567.700	5.566.000	
1861 (rals de velló)	Llagostera	850.000	119.000	1,65
	Girona	51.435.540	7.198.594	
1865 (escuts)	Llagostera	86.732	12.229	1,68
	Girona	5.150.426	725.964	
1875 (pessetes)	Llagostera	216.900	39.042	1,68
	Girona	12.908.940	2.323.609	
1885 (pessetes)	Llagostera	216.886	49.691	1,91
	Girona	11.351.804	2.599.984	
1895 (pessetes)	Llagostera	200.565	39.884	1,79
	Girona	11.236.133	2.146.197	

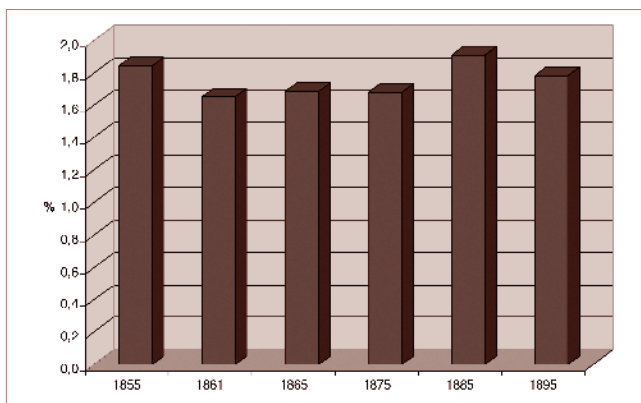
MAD02, 1985; BOPG, 1855.11.30, 1861.11.22, 1865.05.03, 1875.07.09, 1885.05.27 i 1895.05.08

Taula 6.17. Comparació entre la riquesa territorial i la quota de Llagostera i Girona, 1842-1895

nombre d'edificacions i la tercera en habitants, pagava pràcticament el mateix que Llagostera –però molt més en les altres dues contribucions.

El gràfic de correlació habitants/contribució visualitza el greuge comparatiu existent (cf. Figura 6.16). La dispersió dels punts dibuixa una recta de regressió molt clara, amb Girona com a valor extrem i Olot i Figueres com a ciutats també molt destacades. Però també s'hi configura un núvol de municipis, separats de la resta, que correspon als municipis que presenten uns valors més elevats d'allò que seria previsible. Està format per onze ajuntaments: Caldes de Malavella, Calonge, Cassà de la Selva, Castelló d'Empúries, Cruïlles, Sant Gregori, Santa Cristina d'Aro, Torroella de Montgrí, Vilademuls, Vilanova de la Muga i, precisament en la posició més extrema, Llagostera.

Finalment, val la pena preguntar-nos si el mapa de Bragat va incidir d'alguna manera en la rectificació del còmput de la riquesa imputada a Llagostera en el conjunt gironí; això, és clar, en el cas que l'operació topogràfica i d'avaluació de terres fos presentada a l'administració provincial d'Hisenda com a document provatori d'una menor riquesa municipal, extrem que ignorem. Per això presentem un darrer quadre, amb les quantitats –riquesa i quota– atribuïdes a Llagostera i al conjunt de la província entre 1842 i 1895 (cf. Taula 6.17). Després d'un significatiu increment del pes relatiu de Llagostera, de l'1,1% a l'1,8%, produït amb la implantació de la nova contribució vers el 1845, la quota de Llagostera s'estabilitza en un percentatge inferior –1,6%–, durant les dècades dels 60 i 70. És en els anys 80 quan el percentatge assoleix un

Taula 6.18. Evolució de la participació de la contribució de Llagostera en el total de Girona, 1855-1895

valor màxim –1,9%–, que tornarà a baixar una mica en la darrera dècada del segle –1,8%. La riquesa atribuïda a Llagostera va disminuir un xic en termes absoluts, en el darrer terç del segle, d'una manera igual com va succeir en el conjunt de la província.

En conclusió, la riquesa atribuïda per l'administració d'hisenda a Llagostera no va disminuir: entre 1865 i 1875 el pes relatiu de la localitat respecte al conjunt provincial romangué inalterat (cf. Figura 6.18). En el cas que l'“*amillaramiento*” lliurat per Bragat l'any 1879 s'hagués presentat finalment a l'Administració provincial d'Hisenda com a reclamació de greuge, la rebaixa aconseguida en la riquesa atribuïda a Llagostera hauria estat ínfima: només 4 pessetes; això, en un context d'acusada davallada del valor de riquesa atribuïda al conjunt de la província, principalment a causa dels estralls de la fil·loxera a les vinyes.

3. EL DIRECTOR DE CAMINS VEÏNALS AGUSTÍ BRAGAT

Dels primers anys de la vida d'Agustí Bragat no en sabem gairebé res. No tenim cap notícia ni de quan ni d'on va néixer. Tampoc sabem quins estudis va cursar ni en quin centre es va formar. Les dades consultades ens indiquen que durant la major part de la seva vida va residir a la ciutat de Girona i que posseïa una sòlida formació en matemàtiques.

La primera activitat professional que va dur a terme va ser en el camp de la docència, una activitat que va començar l'any 1839, quan el militar progressista Jaime de Burgos, aleshores cap polític de la província de Girona, va decidir crear una càtedra de matemàtiques adscrita al seu govern per fomentar l'ensenyament d'aquesta ciència a les terres gironines. El concurs per ocupar-la va ser guanyat per Agustí Bragat, que va ser nomenat professor de matemàtiques el 27 de març de 1839.²⁹ Uns mesos més tard, el 23 de juliol de 1839, es va realitzar l'examen públic de la primera promoció d'estudiants de matemàtiques d'Agustí Bragat formada per tretze alumnes.³⁰

Més tard, el 1841, va passar a ser el professor de matemàtiques i geografia de l'Institut Provincial Gerundense, que havia començat a funcionar la tardor d'aquell any. Dos anys després, el 1843, quan aquest primerenc centre públic d'ensenyament secundari es va convertir en el Col·legi d'Humanitats de Girona, va continuar impartint les mateixes assignatures. I el mateix va succeir el 1845, quan es va crear l'Institut Provincial de Segon Ensenyament de Girona.³¹ La seva situació va canviar, però, de forma radical, el 18 de maig de 1846, quan va ser cessat del càrrec de professor per ordre governativa. La causa de tan dràstica decisió sembla que rau en la *“conducta que –segons el director de l'esmentat institut– observó el profesor D. Agustín Bragat en la Cátedra el 16 del corriente, vertiendo ideas irreligiosas impías y sediciosas”*.³²

Aquest fet, que acabaria modificant la seva vida professional, va anar seguit unes setmanes més tard per un tràgic succés familiar. El juliol de 1846 va morir ofegat en el riu Ter, al pas per la parròquia de Sant Ponç de Fontajau, el seu fill gran, anomenat també com ell Agustí Bragat, quan tenia 18 anys.³³

Malgrat aquestes adversitats, Bragat va aconseguir ser amnistià pel govern i, el 26 d'abril de 1847, va ser nomenat professor de matemàtiques de segon any de l'Institut Provincial de Segon Ensenyament de Girona.³⁴ Ara bé, la seva situació com a membre d'aquest institut no devia ser excessivament bona, ja que a partir del curs 1849-1850 el seu nom ja no apareix com a professor de cap de les assignatures que s'impartien llavors.³⁵

Com a conseqüència d'això, Bragat, atesa la seva bona formació matemàtica, va canviar l'activitat professional cap a d'altres viarany i va obtenir el títol de director de camins veïnals, una carrera aleshores en plena expansió. El col·lectiu professional dels directors de camins veïnals va ser creat mitjançant un Reial Decret el 7 de setembre de 1848 per dur a terme la política viària endegada l'abril d'aquell any pel ministre de Comerç, Instrucció i Obres Públiques, el moderat Juan Bravo Murillo.³⁶ Aquests tècnics estaven encarregats del traçat, la direcció i l'execució de les obres relatives a la construcció dels camins veïnals, així com de les obres relatives a l'aprofitament de les aigües per a regadiu. D'altra banda, a l'article segon del citat decret s'establia que *“los directores de caminos vecinales podrán desempeñar, en los pueblos donde los hubiere, el oficio de peritos, cuando deba oírse el dictamen de éstos en las cuestiones que se susciten sobre los apeos, deslindes y derechos y servidumbres de predios rústicos”*, mentre que a l'article tercer s'indicava que *“los mismos individuos podrán ejercer igualmente la profesión de agrimensores donde les convenga”*.

Per obtenir el títol de director de camins veïnals, que expedia el Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres Públiques, calia superar un examen i tenir aprovades les següents matèries: principis de llengua espanyola; aritmètica i sistema legal de pesos i mesures; àlgebra elemental; teoria de logaritmes; geometria especulativa i pràctica; trigonometria rectilínia i aixecament de plànols; principis de geometria descriptiva; estàtica elemental i condicions d'equilibri de les màquines simples i compostes; delineació i principis de dibuix topogràfic; i nocions sobre el traçat i conservació de camins. A més a més, calia que els aspirants a directors de camins veïnals presentessin un projecte complet de camí veïnal. Per la seva part, l'elaboració i l'avaluació de l'examen anava a càrrec d'una comissió provincial presidida pel cap polític de

la província i formada per l'enginyer en cap de la província, l'arquitecte titular de l'ajuntament de la capital provincial i pel catedràtic de matemàtiques de l'Institut Provincial de Segon Ensenyament.³⁷

La primera referència que hem trobat d'Agustí Bragat com a director de camins veïnals data del 29 d'abril de 1851 i està relacionada amb una ordre que va rebre del governador civil perquè taxés el valor de diferents finques afectades per la construcció de la carretera de Girona a Sant Feliu de Guixols.³⁸ Un mes més tard, el 31 de maig, va rebre una altra ordre del governador civil perquè representés l'Administració pública en el procés de taxació d'uns terrenys afectats per la construcció de la carretera de Girona a Besalú.³⁹ Després, el 29 de novembre de 1852, van aparèixer al *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* dues notes dels directors de camins veïnals Martí Sureda i Agustí Bragat, on s'informava que s'havien començat els treballs d'aplanament dels camins veïnals de primer ordre que connectaven la Bisbal d'Empordà amb Verges i Figueres amb Llançà.⁴⁰

Uns anys més tard, el juliol de 1865, Bragat va presentar al Govern Civil de Girona una proposta per ampliar els terrenys d'una mina de carbó anomenada «Esperanza» i situada en el terme municipal de Llançà.⁴¹ Després, el 28 de novembre de 1878, el governador civil de Girona, Joaquín Mª Lagunilla, li va aprovar un projecte de desviament d'aigües del riu Terri cap a una fàbrica de paper situada en el municipi de Porqueres.⁴² Dos anys més tard, el 28 de desembre de 1878, el mateix governador civil li va aprovar un projecte d'obres per a l'aprofitament d'un salt d'aigua del riu Freser, situat en el municipi de Ribes de Freser.⁴³ Per últim, el set de desembre de 1881, l'aleshores governador civil de Girona, Juan Rodríguez Sánchez, li va aprovar un projecte d'obres per a la construcció d'una presa al riu Fluvià per desviar 2.000 litres d'aigua per augmentar la força hidràulica d'un molí anomenat Peracaula i situat al municipi d'Argelaguer.⁴⁴

A més d'aquestes activitats com a director de camins veïnals, Agustí Bragat va dur a terme una diversa i activa labor cartogràfica en diferents municipis de l'Alt Empordà, el Gironès i la Selva durant els anys 1857-1866, uns anys que es corresponen amb el període de màxima activitat de la cartografia parcel·laria municipal a la província de Girona.⁴⁵ Com a conseqüència d'això, el seu nom apareix a la llista d'agrimensors de la Contribució Industrial i de Comerç de la ciutat de Girona de l'any 1872, amb la seva activitat gravada amb 50 pessetes.⁴⁶

Com a agrimensor Bragat va dur a terme tres tipus de documents cartogràfics diferents, tots manuscrits: plànols parcel·laris municipals fruit de contractes amb ajuntaments i juntes pericals; plànols de finques encarregats per hisendats o propietaris privats; i croquis municipals vinculats a la reforma del mapa municipal projectada pel govern central el 1867. El primer tipus de documents constitueix el grup més nombrós. El més antic és un plànol parcel·lari del terme municipal de Cadaqués, que va aixecar el 1857 i que, de moment, no ha estat localitzat. Cinc anys més tard, el 1862, va aixecar a escala 1:2.500 el "*Plano geométrico parcelario del termino de Vilanant*". Aquest mapa es conserva a l'Ajuntament de Vilanant i va acompanyat d'un quadern estadístic amb el nom dels contribuents i la superfície i ús de les parcel·les representades. A continuació, el 1863, va traçar el "*Plano geométrico*

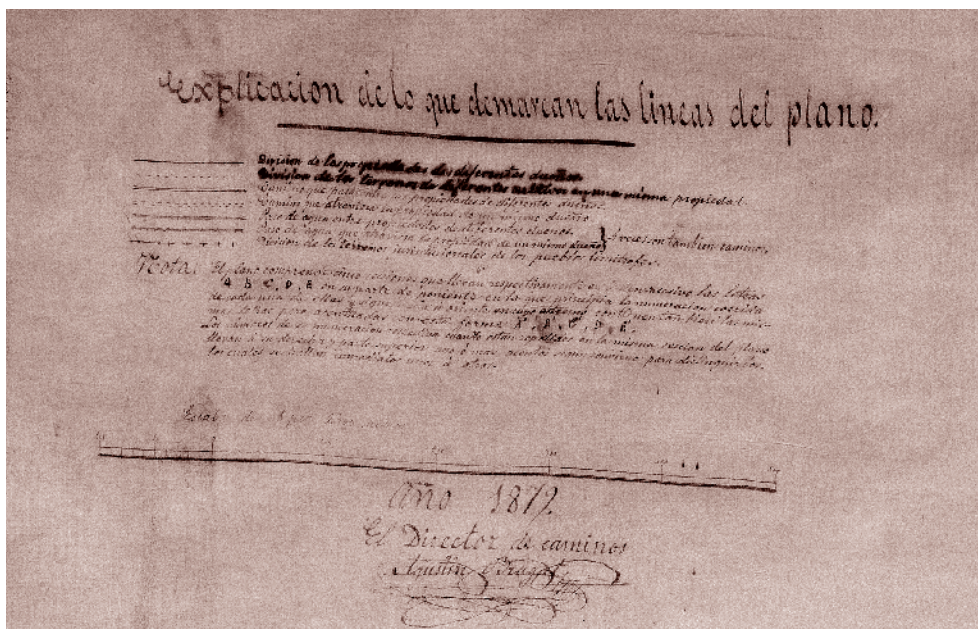

Figura 6.19. Signatura d'Agustí Bragat al plànol parcel·lari de Llagostera

parcelario del termino de Riudellots de la Selva", que està aixecat a escala 1:2.500 i es conserva a l'Ajuntament d'aquest municipi de la Selva.⁴⁷ Aquell mateix any l'Ajuntament de Llagostera li confia la confecció de l'*amillaramiento*, però la finalització dels treballs es va diferir una colla d'anys; si bé el 1873 la feina ja estava enllestida, no fou fins al 1879 –un cop completat el pagament per part dels propietaris– quan Bragat signà (cf. Figura 6.19) i lliurà els treballs cartogràfics, formats per un plànol parcel·lari del municipi en cinc fulls a escala 1:2.500, i també un mapa planimètric general amb el perímetre del terme municipal a escala 1:13.000.⁴⁸ Ambdós documents cartogràfics es conserven a l'Ajuntament de Llagostera, juntament amb un quadern estadístic amb el nom dels contribuents i la superfície i l'ús de les parcel·les representades.

Del segon tipus de documents cartogràfics, de moment, només se n'ha localitzat un. Es tracta del "*Plano geométrico y topográfico de la propiedad que de D. Narciso Farré posee en el termino de Llagostera*", que va traçar a escala 1:2.500 el 1872, arran de l'aixecament parcel·lari que va realitzar del conjunt del terme municipal de Llagostera. El tercer tipus de documents està constituït per un seguit de croquis elaborats el 1867 per il·lustrar els escrits dels ajuntaments de Sant Joan de Mollet i de Riudellots de la Selva en relació al projecte de reforma del mapa municipal elaborat aquell any pel govern central.

La seva obra i les seves activitats no es van limitar únicament a l'àmbit professional. L'any 1855 va publicar, fruit de la seva sòlida formació matemàtica, una ressenya a la *Revista de Obras Públicas* titulada «Observaciones acerca del sistema natural de los números descubierto por Vicente Pujals de la Bastida», on feia una valoració crítica del “*sistema duodecimal*” defensat per aquest matemàtic d'origen colombià i d'ascendència gironina. D'altra banda, sabem que Bragat era membre de la Sociedad Económica de Amigos del País de Gerona des del 18 de maig de 1841 i que hi va continuar vinculat, com a mínim fins l'any 1881.⁴⁹ Per últim, cal assenyalar que un dels seus fills, Josep Bragat Viñals, va ser un dels primers membres del cos d'enginyers de monts i autor d'una destacada obra en aquest camp de l'enginyeria.⁵⁰

NOTES

- 1 BURGUEÑO, 2007; BURGUEÑO-NADAL, 2011; MURO, 2008a, 2008b i 2011; MURO-NADAL-URTEAGA, 2011; NADAL-BURGUEÑO, 2008 i 2009; NADAL-URTEAGA-MURO, 2006; ROSSELLÓ-ROTGER, 2011.
- 2 BURGUEÑO, 2007: p. 40.
- 3 BURGUEÑO, 2009.
- 4 Com deia E. Fuentes Quintana, a la Corona d'Aragó la “*nueva imposición directa implantó una mayor disciplina fiscal, familiarizando al contribuyente con los requisitos propios de la determinación de bases y cuotas características del sistema de impuestos directos. Esta tradición impositiva aragonesa permitió contar con una experiencia importante sobre el funcionamiento de los impuestos directos en una parte del territorio nacional*”, cf. ESTAPÉ, 1971: p. xvii.
- 5 Dóna idea de l'extraordinària diversitat de tributs característica de l'Antic Règim el propi Reial Decret de 30 de maig de 1817: “*las rentas llamadas provinciales y las que con ellas corrieran unidas con el nombre de alcabalas, cientos, millones, fiel medidor, ramo de vales de sebo, ramo de jabón, nieve y hielo, martiniega, sosa y barrilla, las equivalentes de estas mismas que se hallan establecidas en Aragón, Cataluña, Valencia y Mallorca, la contribución de pajas y utensilios, la extraordinaria de frutos civiles y el subsidio eclesiástico, se refundirán en una sola contribución y cada una de ellas queda abolida para siempre*”.
- 6 BRINGAS, 2003 i 2008. J. Carrera i Pujal afirma que la reforma de Martín Garay preveia situar l'import total de la contribució de Catalunya en 22 milions de rals, cosa que representava un 38% més que l'establert el 1817; cf. SEGURA, 1983: p. 137.
- 7 Només coneixem un llibre d'amidament de terres gironí realitzat entre 1786 i 1817, corresponent a Siurana, del 1803, cf. ACAE, Ajuntament de Siurana, vol. 223.
- 8 Ajuntament d'Amer, n. 1732.
- 9 BOADAS, 1985. Per a la resta de Catalunya, A. Segura dóna algunes notícies del que –erròniament– anomena “llibres de repartiment de terres”, cf. SEGURA, 1993, p. 27. Igualment assenyala l'existència d'un llibre a Llançà del 1819 que no hem tingut ocasió de consultar.
- 10 Llei de 30 de juny de 1838.
- 11 Llei de 30 de juliol de 1840, article 3.
- 12 ESTAPÉ, 1971: p. 136. Antoni Segura s'exclama del fet que encara el 1900 es continuessin “aplicant uns criteris que mai no foren degudament justificats”, cf. SEGURA, 1990: p. 240, i 1993: p. 127.
- 13 Reial decret de 23 de maig de 1845.
- 14 ACAE, fons municipal de Cabanes, n. 115.
- 15 ACAE, fons municipal de Viladamat, n. 15.
- 16 Reial Decret de 15 de juny de 1845, article 14.
- 17 Reial Decret de 15 de juny de 1845, article 36.
- 18 BURGUEÑO-NADAL, 2011.

- 19 *“Término y distrito municipal de Llagostera. Estado general o libro de Apeo, en el que se hallan anotados el número, apellido y nombre de los respectivos propietarios, nombre o situación de las fincas, letra de la sección del plano y su número correspondiente de orden anotado en el plano general geométrico del término, la clase de su cultivo con la clasificación y cabidas parciales correspondientes espresadas en vesanas de 900 canas cuadradas equivalentes a 21,874329 áreas”,* cf. AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, manuscrit relligat.
 - 20 BUSCATÓ, 2007.
 - 21 MARTÍNEZ QUINTANILLA, 1865: p. 242.
 - 22 Quintanilla dona els imports de les tres contribucions per als vint-i-cinc municipis principals contribuents, cf. MARTÍNEZ QUINTANILLA, 1865: p. 251, 254 i 258.
 - 23 MARTÍNEZ QUINTANILLA, 1865: p. 246.
 - 24 Les províncies amb una més alta riquesa territorial el 1859 eren, per aquest ordre: Madrid, Sevilla, València, Barcelona, Cadis, Còrdova, Toledo, Saragossa, Màlaga i Badajoz.
 - 25 JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA, 1864.
 - 26 Per a l'estimació de la superfície de les províncies al primer anuari estadístic, cf. COMISIÓN DE ESTADÍSTICA, 1859: p. 215.
 - 27 Atès que les dades de superfície que figuren al *Nomenclàtor* corresponen a entitats territorials de les quals no es coneixen els límits territorials, no és possible comparar la dada publicada amb la real. Tanmateix a simple vista ens sembla que les dades gironines contenen nombroses errades, potser imputables a imperícia en el canvi de les velles unitats de superfície –vessanes– a hectàrees o quilòmetres quadrats.
 - 28 COMISIÓN DE ESTADÍSTICA, 1859: p. 215.
 - 29 BOPG, 1839, núm. 43, p. 4; OLÒRIZ, 2008: p. 31.
 - 30 BOPG, 1839, núm. 91, p. 2-3.
 - 31 OLÒRIZ, 2008: p. 32.
 - 32 OLÒRIZ, 2008: p. 32-33; CONDOM, 1991: p. 27.
 - 33 *El Popular* [Madrid], 1846.07.21.
 - 34 OLÒRIZ, 2008: p. 34.
 - 35 OLÒRIZ, 2008: p. 35-39.
 - 36 *Gaceta de Madrid*, n. 5118, 1848.09.17; NAVAS, 2012: p. 195-198.
 - 37 *Gaceta de Madrid*, n. 5118, 1848.09.17.
 - 38 BOPG, 1851, n. 53, p. 3.
 - 39 BOPG, 1851, n. 67, p. 1.
 - 40 BOPG, 1852, n. 143, p. 1.
 - 41 BOPG, 1865, n. 91, p. 2.
 - 42 BOPG, 1877, n. 148, p. 2.
 - 43 BOPG, 1879, n. 1, p. 2.
 - 44 BOPG, 1881, n. 148, p. 1.
 - 45 BURGUEÑO-NADAL, 2011: p. 130.
 - 46 BOPG, 1872, n. 129, p. 4.
 - 47 MALLORQUÍ, 2013.
 - 48 ALBÀ-TORRES, 2001, p. 48-50.
 - 49 BOPG, 1881, n. 13, p. 3.
 - 50 GARCÍA ÁLVAREZ, 2010.
-